

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3276>

Number: 44 , p. 311-321, Spring II 2016

Yayın Süreci

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

16.01.2016

31.03.2016

'SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ' İRONİK DİLLİ BİR ESER Mİ?

IS THE 'SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ' AN IRONIC-TONGUED WORK?

Dr. Servet KARÇIĞA

Murat Hüdavendiğar Üniversitesi

Öz

Türk edebiyatında farklı değerlendirmelerin yapıldığı eserlerin başında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ölümüne yakın bir zaman önce kitap hâline getirerek yayımladığı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanı gelir. Farklı değerlendirmelerin ve yaklaşımlarının olması eserin karışık bir yapıda olmasından kaynaklanır. Eserde birçok temin, motifin ve simgenin olması ve bunların ustaca kullanılması eserin anlaşılmasını ve yorumlanmasını zorlaştırır. Bunda eserde; mimari, müzik, güzel sanatlar, bürokrasi, isprizma, rüya, psikanaliz, zaman/saatler, ilimler (simya, tarih, edebiyat), Doğu- Batı kültürü, din ve hurafeler gibi konuların Türk edebiyatında hiç de alışık olmadığı farklı bir dille/üslupla yazılmasının rolü vardır. Bu dil ve üslup, araştırmacılar tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulur. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanı değerlendirilirken "hiciv" (tenkit/yeri/eleştiri), "mizah", "humour" (komik), "grotesk", "oyun", "absürt" (abes/saçma), "alegori", "ironi" gibi farklı anlatım teknikleri ve kavramlar kullanılır.

İroni, Türk edebiyatında geç keşfedilen bir kavramdır. Araştırmalara bakıldığında ironiyle ilgili çalışmaların 1990'dan önce yok denecek kadar az olduğu hatta bazı makalelerde bir iki kelimeyle yer aldığı görülür. 1990'dan sonra bu kavramla ilgili çalışmaların (makaleler, lisansüstü tezler) çok hızlı bir şekilde arttığına şahit olunur. İlginç olansa ironiyle ilgili değerlendirmelerde *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanın isminin sık geçmesidir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü gerçekten ironik dilli bir eser mi? Bu çalışmada, hem bu sorunun cevabı aranacak hem de *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanı hakkında kimin, nasıl bir değerlendirme yaptığı eserin yazıldığı tarihten günümüze kadar kronolojik olarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İroni, Hiciv, Mizah

Abstract

The novel named as *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, published as a book by Ahmet Hamdi Tanpınar at a time close to his death, comes at the beginning of the works among the ones which received the most various appreciation in Turkish literature. The reasons of different appreciations and perspectives made for this work arise from the complexity of the work. Involvement of many provisions, motifs and symbols and their ingenious use make the understanding and interpretation of the work difficult. Within this difficulty, there are roles of architecture, music, fine arts, bureaucracy, spiritualism, dreams, psychoanalysis, time/hours, sciences (alchemy, history, literature), East-West culture, religion and superstitions issues, all of which are used in a different language/stylistic writing styles in this work that are not so familiar within Turkish literature. This language and style

are subject to different evaluations by researchers. When the Institute of Setting Up Watches novel is evaluated, different narrative techniques and concepts such as "satire" (criticism / satire / criticism), "humor", "humor" (funny), "grotesque", "game", "absurd" (nonsensical / ridiculous), "allegory", "irony" are utilized.

Irony is a concept lately discovered in Turkish literature. When we look at the studies about irony, it is seen that there was no or little irony if any before 1990 even a few words related with irony were just seen in some articles. After 1990, the quick increase of the works on this concept (e.g., articles, master's theses and doctoral dissertations) is witnessed. Interestingly, the name of *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* is mostly mentioned for irony related evaluations.

Is the *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* really an ironic-tongued work? In this study, the answer of the question will be sought as well as who and how evaluated *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* will chronologically be presented from the time of the work written to now.

Keywords: Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute), Irony, Satire, Humor

GİRİŞ

Saatleri Ayarlama Enstitüsü (kısaltma: SAE) 1954 20 Haziran- 30 Eylül tarihleri arasında Yeni İstanbul'da tefrika edilmeye başlanmış; 18 Ağustos 1961'de kitap olarak basılmıştır (Enginün ve Kerman, 2008, s. 113 ve 320). Tanpınar'ın ölümünden kısa bir süre öce yayımlanan bu romanın anlatım tekniğiyle ilgili, yazıldığı günden günümüze kadar, farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler şunlardır:

Yirmi yıl hemen her gün kendisini gördüğüm büyük hoca, büyük dost, büyük şair sözleriyle Tanpınar'ı öven ve aynı zamanda Tanpınar'ın hem öğrencisi hem asistanı hem de teşrik-i mesai ile dostu olan Mehmet Kaplan için Tanpınar'ın ayrı bir yeri vardır. Kaplan, Saatleri Ayarlama Enstitüsü için "İlk bakışta bir fantezi, bir alay gibi görülmekle beraber, büyük bir ciddiyetle okunması ve üzerinde derin derin düşünülmesi lazım olan bir eserdir." (Kaplan, 1962, s. 111) yorumunda bulunur. Kaplan'a göre, bu eserle hem eski medeniyet şekline hem de hâlihazıra şamil bir ironik tarzla yaklaşmıştır (Kaplan, 2001, s. 137). Ahmet Hamdi Tanpınar'ı iyi tanıyan Kaplan, Tanpınar'ın beşeri özelliklerini şu cümlelerle anlatır:

Tanpınar'da hayatın trajik duygusu kadar ironi duygusu da çok kuvvetlidir. Bir gün bana "benim bir gözüm ağlar, bir gözüm güler" demişti. Gerçekten de öyleydi. Fakat gözyaşlarını umumiyetle şiir ve musiki ile gizlerdi. Onu hiçbir zaman ağlarken görmedim. Günlük konuşmasına felsefi düşünce, fantezi ve ironi hâkimdi. Huzur ile Saatleri Ayarlama enstitüsü Tanpınar'ın iki yanını gösterir. Birincisine şiir ve hayatın trajik duygusu, ikincisine ise dünya edebiyatında dahi eşine az rastlanan ince ve derin bir ironi hâkimdir (Kaplan, 2001, s. 141). Kaplan için SAE, sadece Türk edebiyatında

değil, dünya edebiyatında bile eşine az rastlanan ironik dilli bir eserdir.

Tahsin Yücel, SAE için "İlk bakışta gerçeklikle ilgisi bulunmayan bir hayal ülke, bir hayal oyunu izlenimi bırakıyor." (Yücel, 1962, s. 113) yorumuyla eseri oyuna benzetmektedir.

Birol Emin, "Türk edebiyatında SAE kadar cemiyetimizi ve müesseselerimizi kendi gülüncü içinde yakalayan ve çok keskin bir zekânın hicvine teslim eden bir başka eser hatırlamıyorum." (Emil, 1963, s. 124) diyerek SAE romanının anlatım tarzının hiciv olduğunu söylemektedir.

Fikret Ürgüp, *Tanpınar'da Abes Duygusu* adlı yazısında SAE hakkında "Absürdün romanıdır" (Ürgüp, 1963, s. 128) değerlendirmesinde bulunur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, günlüklerinden de anlaşıldığı üzere, Tanpınar'ın yakın dostu olan Ahmet Kutsi Tecer için *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Türk okuyucusunun pek de alışkın olmadığı "humour" denilen ince bir mizahla yoğrulmuş güçlü bir tahlil romanıdır (Tecer, 1963, s. 129).

Tahir Alangu'ya göre, SAE romanında anlatılanlar, Tanpınar'ın şahit olduğu olaylar veya tanıdığı kişilerdir. Tanpınar, yüksek politika ve üniversite çevresinin olayları ve kişilerini, Hayri İrdal'ın dünyasına yansımış olarak, birtakım alegorilerin altında anlatır (Alangu, 1968, s. 158).

1978 yılında Birikim dergisinde kaleme aldığı, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı kitabında da yer verdiği makalesinde, Berna Moran, SAE romanı için farklı değerlendirmeler yapar. Moran'a göre, SAE iki uygarlık arasında bocalayan toplumumuzun yanlış tutumlarını, davranışlarını, saçmalıklarını alaya alan, eleştirel bir romandır (Moran, 2007, s. 297). Moran, SAE

romanında anlatılanların romanın yazıldığı dönemlerdeki toplumun özellikleri olduğunu, Tanpınar'ın bu özellikleri dolaylı bir yoldan dile getirip hicvettiğini (s. 298) söyler. Moran için SAE bir hiciv romanıdır çünkü makalesinde, "SAE'de ne tür hiciv yöntemi uygulanıyor?" (s. 298) sorusunun cevabını arar. Moran, romandaki diğer anlatım tarzlarını hicvin bir yöntemi olarak görür. "Romanın tümüne egemen bir duygudan söz etmek gerekirse 'abes'in duygusu diyebiliriz. (s. 307)" diyen Moran için SAE romanının özellikleri şunlardır:

SAE'de gülmece bazen olayların kendi komikliğinden doğar. Yani bir durumun beklenmedik ve saçma bir yönde, gittikçe karışarak gelişmesinden. Bazen komik bir durumu İrdal'ın fark etmeyerek ciddi bir tavırla anlatmasından (understatement). Üçüncü bir teknik tam tersi bir yöntemidir; İrdal bir durumu özellikle komikleştirir. Bir başka yöntem açık istihza yöntemidir. Bazen de abartma (sözde Övgü) yoluyla ironiye başvurur (s. 308). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde* "yazarın söyledikleri kastettiklerinin tam tersidir" (s. 320) değerlendirmesini yapan Moran için eserde anlatım tarzı ironi yöntemiyle yapılan hicivdir.

Gürsel Aytaç, 1981'de Milli Kültür'deki yazısında, Tanpınar, SAE adlı romanında modern çağın, insanı saate tutsak eden yaşama temposu başta olmak üzere toplum mekanizmasının çeşitli unsurlarını hicivci bir bakış açısından ele alır (Aytaç, 1999, s. 125).

SAE'de tarihsel, kültürel toplumsal eleştiri olduğunu söyleyen Konur Ertop, Tanpınar'ın gerçeği alışılmış şemaları dışına taşıyarak irdeleme tekniğini eserinde kullandığını söyler (Ertop, 1982, s. 319).

Mustafa Kutlu için SAE'de Tanpınar'ın hicvettiği gerçek dışılıktır ki okuyucuda abes duygusunu uyandırmaya yöneliktir (Kutlu, 1992, s. 337). Kutlu, "Öncelikle bu romanın sadece Türk toplumunun son elli yılını veya bununla beraber iki medeniyet arasında kalışımızın doğduğu meseleleri ele almayı, görünen gerçeği bir takım semboller (remizler veya Mazmunlar) vasıtası ile gülünçleştirip hicvetmeyi, tenkit etmeyi gaye edindiğini sanmıyoruz" (s. 333) yorumundan sonra eserin anlatımında son derece girift ifadeler ile ironik yaklaşım teknikleri bulunduğunu söyler.

Beşir Ayvazoğlu, *'Saatleri Ayarlama Ens-*

titüsü' Yahut Bir İnkıraz Felsefesi adlı çalışmasında Tanpınar için "Bu romanıyla aynı zamanda bir mizah ustası olduğunu ispat etmiştir." değerlendirmesinden sonra eserdeki mizahın "güldürmekten çok acı acı düşündürülen bir mizah" (Ayvazoğlu 1992, s. 353) olduğunu söyler.

Hasta Saatler, Bozuk Sıhhatler adlı makalesinde, Süha Oğuzertem, Tanpınar'ın SAE için "Kırk yıl önce yazılmış ve öteden beri hep övülmüşse de hakkında yazılanları okuduğumda SAE'nün doğru dürüst anlaşılabilirdiği sonucuna varmakta güçlük çekiyorum." der. Oğuzertem, "Tanpınar'ın bu romanının bütün yapıtları içinde bir istisna ve yazarın diğer kurmacalarından daha "tarihsel", daha "toplumsal" ve daha "eleştirel" olduğunu düşünmediğim gibi, bu doğrultudaki verilerin zayıflığına bakarak, bu romanın "hiciv" olarak tanımlanabileceğini de sanmıyorum" (Oğuzertem, 1996, s. 461) değerlendirmesinde bulunur. Oğuzertem'e göre SAE'deki anlatım tarzı ya "ironik alegori" ya da ironi kipinde ki alegoridir." (s. 471).

Selim İleri, *Anılar İssiz ve Yağmurlu* eserinde SAE'nün ironi yüklü olduğunu (İleri: 2002, s. 78); *Tanpınar'da Zaman* adlı makalesinde de SAE'de göz kamaştırıcı bir ironi bulunduğunu söyler (İleri, 1996: 483).

Tanpınar'ı yakından tanıyan isimlerden biri olan Orhan Okay, "Acıbadem'deki Köşk" ve "Saatleri Ayarlama Enstitüsü"nde hâkim bir karakter olarak görebileceğimiz ironik bir üslup" (Okay, 1998, s. 220) olduğunu söyler.

Oğuz Demiralp için SAE'de toplumsal bir hiciv vardır; Tanpınar, içinde yaşadığı toplumu hiciv yoluyla eleştirir (Demiralp, 2000: 579).

Tahir Abacı, SAE'nün keskin bıçak gibi işleyen ironiyle yazıldığını düşünür (Abacı, 2000, s. 593).

Tanpınar'ın uzun bir süre asistanlığını yapan ve Tanpınar tarafından manevi bir oğul muamelesi gören Turan Alptekin, SAE için "alayı sonuna kadar götüren ince bir humour (mizah)" bulunduğunu söyler. (Alptekin, 2001, s. 65)

Şaban Sağlık için bir üslup ve anlatım tarzı olarak Tanpınar romanlarında ironiye geniş yer verir. (Sağlık, 2010, s. 89) Sağlık, Türk romanında ironi denince akla gelen ilk önemli örnek hiç şüphesiz Tanpınar'ın SAE adlı romanı olduğunu iddia eder (Sağlık, 2003, s. 97).

Emre Ayvaz için *SAE* baştan aşağı alegorik bir eserdir (Ayvaz, 2006, s. 157).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Hikâye ve Romanlarında Oyun* adlı doktora tezi hazırlayan Seval Şahin için Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde her şey oyundan ibarettir (Şahin, 2006, s. 224).

Zeynep Bayramoğlu, *Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler* adlı eserinde *SAE* romanının "stiline hiciv olduğunu kanıtlamaya çalışacağım" (Bayramoğlu, 2007, s. 121) diyerek çalışmasını bu doğrultuda devam ettirir.

Tanpınar, *SAE*'den sonra Halit Ayar'ın ağzından Doktor Ramiz'e bir mektup¹ yazar ama bu mektubu yayınlamaktan vazgeçerek Turan Alptekin'e verir. İşte, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa* eserinde İnci Enginün'ün ve Zeynep Kerman'ın, yayına girmeyen bu mektup için eserin kendisi kadar büyük bir ironi taşımakta yorumunu yaparlar. (Enginün ve Kerman, 2008, s. 269) Bu yorum, eserin ironik dille yazıldığını göstermektedir.

Şehnaz Aliş için Türk edebiyatında, *SAE* romanı ironinin en başarılı örneğidir (Aliş, 2003, s. 26).

Rıfat Günday için *SAE*'de dikkati çeken önemli noktalardan biri de eleştiri, yergi, ironi hatta trajedinin iç içe geçmiş bir şekilde olmasıdır (Günday, 2007, s. 80).

Oğuz Öcal'ın görüşü Süha Oğuzertem'e benzer. Buna göre *SAE* gerçekliği, gerçeklik-insan ilişkisini gerçeklik karşısında alınan iki esas tavrı ve ironik oluşu metaforlar ve metaforik alegorilerle anlatan bir romandır (Öcal, 2010, s. 13).

SAE'yle ilgili farklı değerlendirmelerde bulunan kişilerden biri de Hakan Sazyek'tir. Sazyek'in değerlendirmesi diğer araştırmacılar tarafından farklılık arz eder. Çünkü ona göre, *SAE* ürkünçlüğe, karşıtlığa, abartıya, absürde, dayalı yapısıyla grotesk bir nitelik taşımaktadır." (Sazyek, 2013, s. 1243). Sazyek, *SAE*'deki ironiyi groteskin bir gereği olarak görür. (s. 1245)

Yapılan bu değerlendirmelerde eserin anlatım teknikleri olarak ironi, hiciv, mizah, alegori, grotesk, absürt ve oyun ön plana çıkmaktadır.

1. ANLATIM TEKNİKLERİ /TARZLARI

1.1. İroni

Canlı bir varlık olan dilin serüveni insanlık tarihiyle başlar. Her canlı varlık gibi dil; doğar, gelişir, yeri ve zamanı gelince ya değişime uğrar ya unutulur ya da tamamen kullanımdan kalkar. Bu nedenle her dil hem tarihsel bir kalıt, çağlar boyunca oluşmuş bir ürün görünümü sunar; hem de sürekli biçimde değişen kullandıkça dönüşen, konuşuldukça ayrımlaşan devingen bir düzen; kırılğan bir düzlem, geçici bir denge durumu, oluşum içinde bir etkinlik biçiminde algılanır (Vardar, 1998, s. 19). Dil içinde yer alan kelimeler ve kavramlar için de durum aynıdır. Zamanla kelimelerin, kavramların anlamlarında daralmalar, genişlemeler, değişimler olabilir. Bu durumu, Soren Kierkegaard, "Kavramların da geçmişleri vardır, onlar da zamanın yıpratıcı etkileri karşısında en az insanlar kadar acizdir." (Kierkegaard, 2004, s. 11-12) sözüyle açıklar. Tarihi gelişimi içinde, farklı disiplinler tarafından, farklı anlamlarda kullanılan kavramlardan biri de ironidir.

İroni kelimesini gerçek anlamı dışından kullanan kişi Antik Yunan filozofu Platon'dur. Sokrates, insanların gerçek bilgiye ulaşması ve bilgiyi sorgulaması için cahil bir insan gibi davranır, yalana müracaat eder ve muhatap olduğu insanlara sorular yönelir. Platon, hocası Sokrates'in bu tavrına sözde kendini aşağılama ya da sözde cahillik anlamına gelen eironia adını verir ve böylece ironi mecazını yaratır (Sanders, 2000, s. 116).

Platon'dan yirminci yüzyıla kadar ironi anlam ve işlev yönüyle pek çok değişime uğramış; her disiplin onu kendi perspektifinden yorumlamıştır. Platon, Aristoteles, Hegel, Kierkegaard, Nietzsche, Goethe, Derrida, Umberto Eco, Milan Kundera, Terry Eagleton, Friedrich Schlegel, Connop Thirlwall kendi bakış açılarından, buldukları, seslendikleri disipline ironiyi kavramsal boyutları, işlevi, önemi ve önemsizliği çerçevesinde irdelemiştir. Kimi bir retorik aracı kimi felsefi bir kavram kimi de sanatın vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirmiştir (Tosun, 2007, s. 124).

Yirminci yüzyıla geldiğimizde kavramı retorik ve felsefedeki anlamından sıyrılmış ve artık resmin, sinemanın özellikle de edebiyatın yapısına, biçimine, kurgusuna dâhil olmuştur. Edebiyatta ironi, eleştirel bir tavidir, fakat dalga

¹ Bu mektubun tam yayınlanmış hali Turan Alptekin'in Ahmet Hamdi Tanpınar Bir Kültür, Bir İnsan adlı eserinde mevcuttur.

geçerek, iğneleyerek, hatta alay ederek eleştirilen bir tavidir. İlk önce olumlar ve onaylar gibi görünür, fakat onun onaması ve olumlaması, aslında olumsuzlaması ve reddetmesidir (Taşdelen, 2007, s. 55). İroni diğer söz sanatlarının aksine söylemde ve bağlamda ortaya çıkan bir anlatım tekniğidir. Dinleyici veya okuyucu başta her şeyi normal zannedebilir; zaman ilerledikçe, konuşmacıyı tanıdıkça, metni çözdükçe konuşulanların veya yazılanların ironi olduğunu anlar. İronide olumlama yöntemiyle yapılan bir eleştiri vardır. Bu nedenle ironi yapma ve yapılan ironiyi anlama, nüktede olduğu gibi, zekâ ve anlama kapasitesiyle doğrudan orantılıdır.

Tarih içinde her kuramcının ironi kavramını kendi bakış açısına göre tanımlanması ve yorumlanması, bu kavramın anlam ve kullanım alanının sınırlarının çizilmesini zorlaştırmıştır.

1.2. Hiciv

Hiciv sözlükte, biriyle, şiir yoluyla alay etme, şiir yoluyla birini gülünç hale koyma, yerme anlamlarına gelir (Devellioğlu, 1998, s. 368). Divan edebiyatında bir şiir türü olan hiciv, (hicviye) daha sonra içinde eleştiri, yergi barındıran nesir türleri için de kullanılır hale gelmiştir. Orhan Okay'a göre bir eserin hiciv türünde olabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekir:

Hiciv türünde bir eserin edebî değeri olması için zekâ ve nükte unsuru taşınması, zarif ve ince çağrışımlara açılması, mecaz, teşbih, istiare, mübalağa, hüsn-i ta'lîl, tecâhül-i ârif gibi edebî sanatları ihtiva etmesi gerekir. Bununla beraber özellikle kişileri hedef alan hicivlerde sempati ve şaka ile takılmaktan başlayarak tenkit ve muaheze ile şiddetini arttıran ve giderek alay, tahkir ve küfre kadar varan ifadelerle rastlanır. Bu sonuncuların çoğunda da cinselliğe dayanan galiz sözler yer alır. Bu sözler hedef aldığı kişide gülüp geçmeden başlayarak incinme, kırılma, hakarete uğrama gibi etkiler bırakır (Okay, 1998, s. 447).

Bir kişi veya durum hiciv yoluyla eleştirilirken imaya başvurulmaz. Hicvi güldürüden ayıran özellik, ilkinin hata ve insanî kusurlara karşı hoşgörüsüz olmasıdır (Boynukara, 1997, s. 229). Diğer bir değerlendirmeye mizahsız olarak eleştiri veya sırf yergi, hicvin sınırlarından birini oluşturmaktadır (Frye, 2007, s. 118). Kısa-ça, hicivde doğrudan bir eleştiri vardır.

1.3. Mizah

Türkçe Sözlükte kısaca "gülmece" (TDK, 2011: 1692) kelimesiyle açıklanan mizah, düşünceleri şaka ve nüktelerle süsleyerek anlatılan söz veya yazı çeşidi anlamına gelir (Durmuş, 2005, s. 205). Asıl amacı güldürme olan mizah salt bir eleştiri yöntemi olarak görmek, safdillik olur; bazen mizah, hiçbir toplumsal ödev yüklenmeden yalnızca bireyin komik çatışmalarından ya da olayların güncel ya da anlık abartılarından yola çıkarak da yapılabilir (İskender, 2007, 136).

Mizahi bir eserde eleştiri olma zorunluluğu yoktur. Mizahçı, bilgin kılıfına girmiş bir ahlakçı gibi davranır (Bergson, 2006, s. 70). Mizah, muhatabını kırmaz, güldürür ve düşündürür. (Evrimer, 1970, s. 3) Batıda humor kelimesine karşılık gelen mizahta eğer bir davranış veya olay eleştirilecekse muhatap incitilmeden yapılır. Bünyesinde saflığı da barındıran mizahta asıl amaç kişiyi güldürmektir.

1.4. Alegori

Alegori, dilsel olmayan gösterge türlerinden *simgesel göstergeye* benzer. İnsanlar, başta nedensiz olan bir görüntüye benzetme, eğretileme ve yakıştırma yöntemiyle anlam yüklemesi sonucunda görüntü nedenli olur. Örneğin gözü bağlı, bir elinde terazi diğer elinde kılıç tutan bir bayan heykeli başta nedensiz iken o heykele yüklenen adalet anlamıyla heykel nedenli bir gösterge dönüşür. Simgesel göstergenin dilsel gösterge boyutuna alegori denilebilir. Varlık ve olayları, kendileri dışındaki bir başka varlık ve olayla anlatan dil kullanımı, alegorik dil kullanımıdır ve yerine kullanılan bu başka varlık ve olaylar, asıl varlık ve olayların alegorlarıdır (Karaağaç, 2013, s. 87).

Alegorik eserler aynı zamanda sembolik eserlerdir ve bu eserlerde iki anlam vardır: biri eserdeki görünen yüzeysel anlam diğeri de yazarın yüzeysel anlama yüklediği derin anlamdır. Türk edebiyatında Yusuf Has Hacıp'ın Kutadgu Bilig'i, Gülşehri'nin Mantıku't-tayr'ı, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk'ı alegorik eserlerdir. Alegorik eserlerde çoğunlukla altta yatan anlamın ahlaki, toplumsal, dini ya da politik önemi vardır ve karakterler hayırseverlik, açgözlülük, kıskançlık gibi soyut kavramların kişileştirilmiş temsilleri olarak karşımıza çıkar (Karaağaç, 2013, s. 87).

1.5. Grotesk

Groteskin çıkış noktası resim, heykel, çizim, mimari gibi sanatları içine alan görsel sanatlardır. Tiyatro ve karikatürde de kullanılan bu kavram, edebiyatta bir dönem gotik romanla anılır; daha sonra, özellikle postmodern edebiyatta, romanın anlatımında bir tür olarak kullanılır.

Groteskin yapısını beklenmedik durumlar, tuhaf olaylar, ürkünç figürler, zıtlıkların birlikteliğinden doğan gülünçlükler gibi öğeler oluşturur (Sazyek, 2013, s. 143). Mihail Bahtin'e göre yaşamın çelişkili ve çift taraflı bütünlüğü groteskin özünü oluşturur (Bahtin, 2014, s. 80). Yaşamın çelişkili ve çift taraflı bütünlüğü sözü hayatta her an her şeyin olabileceğinin imasıdır. Ağlarken gülebilir, severken nefret edebiliriz. Bazen, groteskte akla uygun olmayan unsurlar bir arada oyun havasında verilebilir. Bu durum, kişide absürt duygusunu uyandırır. Zaten, absürt ile grotesk arasındaki benzerlik o denli yakındır ki, adı geçen kavramlar üzerine çalışma yapan bilim insanları da, konularını sınırlandırmakta sıkıntı çekebilir (Yanıkaya, 2003, s. 7).

1.6. Absürt (Abes/Saçma)

Fransızcadan dilimize geçen "absürt" ile Arapçadan dilimize geçen "abes" kelimesinin anlamı, Türkçe Sözlükte "saçma" olarak tanımlanır. Saçma Kelimesi aynı sözlükte "akla uygun olmayan, yersiz bulunan, akla aykırı söz" anlamına gelir (TDK, 2011, s. 1998). Bir eserde akla aykırı, gerçekleşmesi mümkün olmayan veya gerçekleşse de toplum tarafından tuhaf karşılanan olayların bir arada verilmesi okuyucuda eserin abes olduğu fikrini uyandırır.

1.7. Oyun

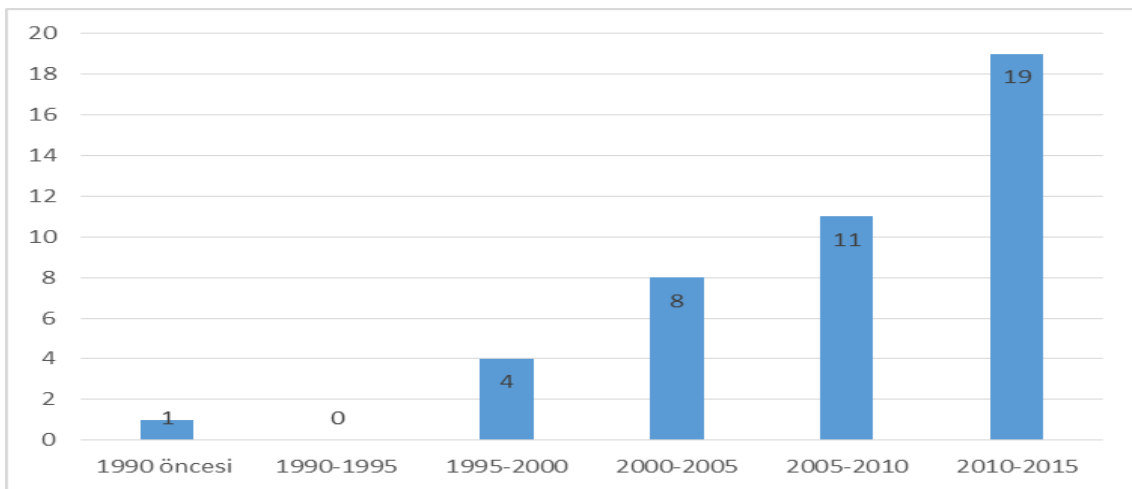
Türkçe sözlükte geniş anlam alanı olan kelimelerden biri de oyundur. Oyun, yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence; tiyatro ve sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi; seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2011, s. 1830). Edebi eserlerde oyun daha çok üçüncü tanrıdaki anlamıyla kullanılır.

Şiirin manzum hikâyeye dönüşebilmesi için hitabet ve belagat sanatlarıyla Batı edebiyatındaki teatral anlatımın iç içe geçmesi gerekir (Güneş, 2012, s. 17). Benzer bir yorumu oyun kurgusunda yazılmış roman ve hikâye için de söyleyebiliriz.

2. SAE'DE HANGİ ANLATIĞIM TEKNİĞİ/TARZI HÂKİM?

Bize göre, bu eserle ilgili farklı değerlendirmelerin olmasında üç ana etken rol oynamıştır:

Birincisi, ironinin Türk edebiyatına geç giren bir kavram olmasıdır. İroniyle ilgili lisansüstü çalışmalarda YÖK'ün veri tabanına bakıldığında bu kavramın Türk edebiyatına geç girdiği açıkça görülmekte, kavramın tanınır, bilinir hale geldiğinde de bu kavramla ilgili çalışmaların hızla arttığına şahit olunmaktadır. Benzer durum Türk dili ve edebiyatıyla ilgili son dönem yayınlanan makalelerde de mevcuttur. Artık, Nasreddin Hoca, Ziya Paşa, Karagöz ve Hacivat, Ömer Seyfettin, Oğuz Atay, Tarık Buğra, Adalet Ağaoğlu, İkinci Yeni şiiri, Can Yücel'le ilgili ironi konulu makaleler yazılmaktadır.

Tablo 1: Yıllara göre ironiyle ilgili lisansüstü tez çalışma sayısı

İkincisi, ironi kavramının diğer anlatım teknikleriyle/tarzlarıyla karıştırılmasıdır. Bu kavramın karıştırılmasında ironinin Batı menşeli olması ve kinaye, tariz, tecahül-i arif ve müstehzi tarzını kısmen yansıtsalar da dilimizde tarihsel, felsefi, edebî ve sanatsal birikimi ile ironiyi tam olarak karşılayacak bir kelimenin olmayışı rol oynar (Taşdelen, 2007, s. 53). Türk edebiyatında, humour kelimesiyle aynı anlamda kullanılan ironi, karmaşık yapısı ve sık sık mizah ve hicivle karıştırılması sebebiyle, sınırları belirli bir terim olmaktan uzaktır. Bu yüzdendir ki tanımında farklılıklar görülür. Bir de hayatın her alanında kullanılması, ironiye sınır çizmeyi imkânsız hale getirmektedir (Sağlık, 2007, s. 92). İbrahim Şahin için ironi kavramının tabiatında genel bir belirsizlik vardır ve bu durum, terimin niçin son derece ilgi çekici bir araştırmanın ve spekülasyonun kaynağı olduğunun ana sebeplerinden biridir (Şahin, 2006, s. 29).

İroni kavramının yapısındaki belirsizlikten dolayı araştırmacılar SAE'yi farklı değerlendirmiştir. Aslında; ince mizah, alaya alan hiciv gibi değerlendirmelerin yapılmasında ironi kavramının özelliklerinin yeterince bilin(e)mediği görülmektedir.

Üçüncüsü de SAE, Türk edebiyatında yazılmış en karmaşık eser olmasıdır (Feldman, 1998, s. 536). Ahmet Hamdi Tanpınar, bu eserde, Türk edebiyatında eserin yazıldığı tarihe kadar, alışılmışın ötesinde bir üslupla ki bu ironidir, Doğu- Batı meselesi, mimari, musiki, sinema, psikanaliz, isprizma, politika, bürokrasi, eğitim, ekonomi, ilimler (simya, kimya, tarihi edebiyat), sosyal yaşam gibi konuları işlemiştir.

Romanda işlenen konuların çeşitliliği kadar, eserin anlatım tekniklerinde/tarzlarında da çeşitlilik vardır. Eserde hiciv, mizah, abes, alegori ve oyunla ilgili anlatım unsurlarını görmek mümkündür. Ama bu unsurlar eserde ironinin gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Eserin omurga veya çatı olarak nitelendirilebileceğimiz anlatım tarzı ironidir. Mizahta asıl amaç güldürü/ komiklik olduğu için SAE mizah olamaz. Çünkü komik gibi görünen hadiselerin temelinde Tanpınar'ın hâlihazırda yaşadığı zamana birçok yönüyle eleştirisi vardır. Bu eleştiri hiciv de olamaz, çünkü hicivde lafı eğme, bükme, dolaylı anlatma yoktur. Hicvin hatalara ve insanî kusurlara karşı hoşgörüsü de yoktur. Oysa Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Hayri İrdal'ın

yaptıklarına, roman içinde yüzeysel anlamda dahi olsa, herhangi bir eleştiri yoktur. Romanda her şey olumluluk içinde anlatılır. Tanpınar, eleştirisini romanın alt (gizil) anlamında yapar. Bu özelliğiyle romanın anlatım tekniği alegoriyi çağırırsa da Tanpınar'ın amacı ahlakçı olmak, soyut kavramları somutlaştırarak insanlara bir şeyler anlatmak, doğru yolu göstermek de değildir.

Romanda Hayri İrdal'ın baldızının sesinin kötü olmasına karşın şöhrete kavuşması, Dr. Mussak'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün çizim planları, tarihte yaşamayan bir insanın Ahmet Zamanî diye uydurulması ve bu zatın adına türbeler yapılması, kitaplar yazılması ve basılması; Doktor Ramiz'in Hayri İrdal'dan babasıyla ilgili rüya görmesini istemesi abes veya oyun gibi görünse de Tanpınar'ın yaşadığı dönem itibariyle buna benzer vakaların olduğu Tanpınar'ın günlüklerinden anlaşılmaktadır. Daha romanın başında İrdal'ın kitap okumayla ilgili düşüncesi/değerlendirmesi, okuyucuyu ne denli bir sürprizin ve ironinin beklediğini göstermektedir.

"Beni tanıyanlar, öyle okuma yazma işleriyle büyük bir ilgim olmadığını bilirler. Hatta bütün mütalaalarım, çocukluğumda okuduğum Jul Vern ve Nik Karter hikâyelerini ortadan çıkarırsanız, Arapça ve Farsça kelimelerini atlaya atlaya gözden geçirdiğim birkaç tarih kitabıyla, Tûnâme, Binbir Gece, Ebu Ali Sinâ hikâyeleri gibi eserlerden ibarettir." (Tanpınar, 2005, s. 7).

Kendisini okuma yazma işleriyle ilgisi olmayan biri olarak tanıtan İrdal'ın daha çocukluğunda okumaya çalıştığı/okuduğu kitapları kaç insan okumuştur veya kaç insan bu kitapların ismini duymuştur? Romanda Tanpınar, Hayri İrdal'ın şahsında saf, cahil bir insan edasıyla yaşadığı devrin özelliklerini anlatarak ironi kavramının çıkış noktası olan Sokrates gibi davranmış olamaz mı? Nitekim eserde İrdal'ın Sokrates gibi davrandığının ipuçları da vardır.

"Zaman zaman onların kılıklarına girdim, mizaçlarını benimsedim. Hiç farkında olmadan bazen Nuri Efendi bazen Lütfullah veya Abdüsselam Bey oldum. Onlar benim örneklerim farkında olmadan yüzümde bulduğum maskelerimdi. Zaman zaman insanların arasına onlardan birisini benimseyerek çıktım. Hala bile bazen aynaya baktığım zaman kendi

çehremde onlardan birini tanır gibi oluyordum. Şu anda Nuri Efendi'nin kendini yenmiş tebesümünü yüzümde dolaşıyor sanıyorum, biraz sonra Lütfüllah'ın yalanı benimsemiş bakışlarını kendimde bularak yaptığım işten ürküyorum. Bir başka defasında babamın ümitsiz kıskançlığı ve sabırsızlığıyla perişan oluyorum. Hatta bu kıyafetimde bile görülüyor. En meşhur terzilerde yaptırdığım elbiselerin sırtıma geçer geçmez bana Abdüsselam Beyin kılığını veriyorlar. Daha dün gözlüklerimi değiştirme icap edince, artık o cinsin modası geçmiş olduğunu bile Aristidi Efendininkine benzer bir altın gözlük aramadım mı? Belki de şahsiyet dediğimiz şey bu, yani hafızanın ambarında ki maskelerin zenginliği ve tesadüf, onların birbiriyle yaptığı terkiplerin bize benimsemesidir.”(Tanpınar 2005, s. 51-52).

Farklı maskelere bürünerek İrdal'ın ağzından anlatılanlar aslında romanın yazıldığı zamandaki kişilere, kurumlara, sanat anlayışına, ilim camiasına yönelik olumlama yöntemiyle yapılmış birer eleştiridir. Evet, ironik anlatımın ilk ögesi gizlemektir. Yazar gerçeği bilmekte

ama bilinçli bir bilmezlik tavrı sergileyerek dışarıdan bir gözle, bazen de bir karakterle eleştirisini farkında değilmiş havasında öylesine anlatır. Böylece, eserin kurgusuna ve atmosferine gizlenmiş/saklanmış bu eleştiri gerçeğin daha etkili anlaşılması sağlar. İşte, Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde öylesine anlatıyormuş gibi görüldüğü aslında eserin kurgusuna gizlenmiş hakikatlerdir ve bu hakikatleri gizleyen de eserin başından sonuna kadar “roman kahramanlarından biri” (Karçığa, 2009, s. 52) gibi hareket eden ironinin ta kendisidir.

SONUÇ

Türk edebiyatında anlatım tekniğine ve tarzıyla ilgili farklı değerlendirmelerin olduğu eserlerin başında SAE gelir. Bunda, Tanpınar'ın eserde birçok konuyu Türk edebiyatının hiç de alışık olmadığı bir üslupla yazmasının rolü büyüktür. Eserin anlatım tekniği/tarzi araştırmacılar tarafından ironi, mizah, hiciv, absürt, oyun, alegori ve grotesk gibi farklı kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

	Absürt	Alegori	Grotesk	Hiciv	İroni	Mizah	Oyun
Ahmet Kutsi Tecer						+	
Berna Moran				+			
Beşir Ayvazoğlu						+	
Birol Emin				+			
Emre Avaz		+					
Fikret Ürgüp	+						
Gürsel Aytaç				+			
Hasan Sazyek			+				
İnci Enginün ve Zeynep Kerman					+		
Konur Ertop				+			
Mehmet Kaplan					+		
Mustafa Kutlu					+		
Oğuz Demiralp				+			
Oğuz Öcal		+			+		
Orhan Okay					+		
Rıfat Günday				+	+		
Selim İleri					+		
Seval Şahin							+
Süha Oğuzertem		+			+		
Şaban Sağlık					+		
Şehnaz Aliş					+		

Tahir Abacı					+		
Tahir Alangu		+					
Tahsin Yücel							+
Turan Alptekin						+	
Zeynep Bayramoğlu				+			
Genel Toplam	1	4	1	7	11	3	2

Tablo 2: Araştırmacılara göre SAE'nin anlatım tekniği/tarzı

Eserle ilgili değerlendirmelerde, eserin dil özellikleriyle ilgili farklı görüşlerin olmasında üç önemli etken rol oynamıştır:

1. Batı menşeli bir anlatım tekniği olan ironi kavramının Türk edebiyatına geç girmesi ve bu kavramın tanılabilirliğini/bilinirliğini zamanla gerçekleşmesi önemli etkenlerden biridir. Yıllara göre lisansüstü tez çalışmaları ve makaleler bu görüşü doğrulamaktadır.

2. İroni kavramının mizah, hiciv gibi diğer anlatım teknikleriyle/tarzlarıyla karıştırılmasıdır. Bunda ironi kavramının retorik, felsefe, sanat ve edebiyat gibi disiplinler tarafından farklı anlam açılımlarıyla kullanılmasının etkisi de vardır.

3. SAE, Türk edebiyatında farklı anlatım tekniklerini bulunduran karmaşık bir eser olmasıdır.

Gerçeği gizleyerek anlatan, söylenenin tersinin kastedildiği, ironide olumsuz özellikleri olumluymuş gibi, öylesine, anlatma özelliği vardır. Bu özellikleri fazlasıyla kurgusunda bulunduran SAE, ironik dille yazılmış bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Abacı, T. (2008). "Aydaki Kadın", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). İstanbul: 3F Yayınları, s. 593-599.
- Alangu, T. (2008). "Ahmet Hamdi Tanpınar: Eserleri Üzerine Düşünceler", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). 3F İstanbul: 3F Yayınları, s. 147-160.
- Aliş, Ş. (2003). "Saatleri Ayarlama Enstitüsünde Sosyal Tenkit", Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul: Kitabevi, İstanbul, s. 19-27.
- Alptekin, T. (2001), Ahmet Hamdi Tanpınar, Bir

Kültür Bir İnsan. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aytaç, G. (1999). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Zaman ve Toplum Hicvi", Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ayvaz, E.(2006). "Sonradan Gelenin Tanıklığı", Toplumbilim, Ahmet Hamdi Tanpınar Özel Sayısı. Ankara: sayı 20, s. 153-163.
- Ayvazoğlu, B. (1992). 'Saatleri Ayarlama Enstitüsü' Yahut Bir İnkıraz Felsefesi, (Töre, sayı: 169-170, Temmuz 1985, s. 340-354). Saatleri Ayarlama Enstitüsü. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bahtin, M. (2014). Karnavaladan Romana (C. Soydemir, Çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları,
- Bayramoğlu, Z. (2007). Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Tezler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bergson, H. (2006). Gülme, (Y. Avunç Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boynukara, H. (1997). Modern Eleştiri Terimleri, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Demiralp, O. (2008), "Aydaki Adam", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). İstanbul: 3F Yayınları, s. 573-580.
- Develioğlu, F. (1998). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Durmuş, İ. (2005). "Mizah Maddesi," Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Cilt 30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Emil, B. (2008). "Ahmet Hamdi Tanpınar", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). İstanbul: 3F Yayınları, s. 121-126
- Enginün İ. ve K. Zeynep. (2008). Günlüklerin

- Işığında Tanpınar'la Başbaşa, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ertop, K. (2008). "Ahmet Hamdi Tanpınar: Romancı Kişiliği ve Geçmişle Hesaplaşma", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar, (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). İstanbul: 3F Yayınları.
- Evrimer, R. N. (1970). Türk Hiciv Edebiyatı. İstanbul: Yalçın Ofset Yayınları.
- Feldman, W. (2008). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Zaman, Bellek ve Özyaşamöyküsü" (Y. Salman Çev.). "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci) İstanbul: 3F Yayınları.
- Frye, N. (2007). "Kış Mitosu: İroni ve Hiciv" ", Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni: 1, Ankara: Hece, S. 124,
- Günday, R. (2007). "Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Toplumsal- Kuramsal Eleştiri ve İroni", İlmî Araştırmalar, sayı 24, s. 79-102.
- Güneş, M. (2012). Servet-i Fünûn'dan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye, İstanbul: Kitabevi.
- İleri, S. (2002). Anılar İssız Ve Yağmurlu, 3, bs., İstanbul: Doğan Kitap A.Ş.
- İleri, S. (2008). "Tanpınar'la Zaman", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar" (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci) İstanbul: 3F Yayınları, s. 478-484.
- İskender, K. (2007). "Ginsberg/Dadaloğlu Kardeşliğinde İroni", Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni: 1, Hece, S. 124.
- Kaplan, M. (2001). Tanpınar'ın Şiir Dünyası. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2008). "Saatleri Ayarlama Enstitüsü", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). İstanbul: 3F Yayınları, s. 109-111
- Karaağaç, G. (2013). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK.
- Karçığa, S. (2009). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kierkegaard, S. (2004). İroni Kavramı, 2. bs., (S. Okur, Çev). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kutlu, M. (1992). "Tanpınar'ın Yalan Dünyası", (Yönelişler, sayı 22, Nisan 1983), Saatleri Ayarlama Enstitüsü. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 332-339
- Moran B. (2007). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuzertem, S. (2008). "Hasta Saatler, Bozuk Sıhhatler: Enstitü Sorununa Babasız Bir Yaklaşım", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci) İstanbul: 3F Yayınları, s. 460-467
- Okay, O. (1998). "Ahmet Hamdi Tanpınar ve "Rüyalar" Hikâyesi", Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, O. (1998). "Hiciv Maddesi" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 17. Cilt, İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyat.
- Öcal, O. (2010). "İroni kavramı ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü", Yeni Türk Edebiyatı Hakemli Altı Aylık İnceleme Dergisi, s. 7-37.
- Sağlık, Ş. (2007). "Türk Romanı ve İroni", Edebiyatta Paradoksun Biçimi: İroni- 1, Hece Aylık Edebiyat Dergisi, S.124, s. (92-103).
- Sağlık, Ş. (2010), Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt, Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sanders, B. (200). Kahkahanın Zaferi, (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sazyek, H. (2013). "Grotesk- Yabancılaşma İlişkisi Bağlamında Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Turkish Studies, Volume 8/ 4 Spring, p. 1243-1267.
- Şahin, İ. (2006). "Romantik Bir Tavır Olarak İroni", Yazgı, S. 1, Ekim, s.28-32
- Şahin, S. (20 Ağustos). "Bir Oyun Kurumu: Saatleri Ayarlama Enstitüsü", Toplumbilim, Ahmet Hamdi Tanpınar Özel Sayısı, sayı 20, s. 1999-227
- Tanpınar, A. H. (2005). Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taşdelen, V. (2007). "İroni", Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1 Hece, S.124.
- Tecer, A. K. (2008). Saatleri Ayarlama Enstitüsü, "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). İstanbul: 3F Yayınları, s. 129-131
- Tosun, N. (2007). "Öyküde İronik Anlatım",

- Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1 Hece, S.124.
- Türkçe Sözlük. (2011). (Haz: Şükrü Haluk Akalın ve Diğerleri). Ankara: TDK
- Ürgüp, F. (2008). "Tanpınar'da Abes Duygusu", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci). İstanbul: 3F Yayınları, s. 127-128
- Vardar, B. (1998). Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri. İstanbul: Multilingual.
- Yanıkaya, Z. (2003). Tiyatroda Grotesk bir Örnek Olarak Fernando Arrabal Tiyatrosu Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, T. (2008). "Saatleri Ayarlama Enstitüsü", "Bir Gül Bu Karanlıklarda" Tanpınar Üzerine Yazılar, Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci, 3F Yayınları, İstanbul, (112-115)

